

۱۵۹۱۶۵۴

بررسی تحلیلی بحران سوریه؛

زمینه‌ها، بازیگران و چشم‌اندازها

۲۰۱۱-۲۰۱۷

نویسندگان

دکتر احمد سلطانی نژاد

دانشیار دانشگاه تربیت مدرس

مصطفی نجفی

کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل

زینب زبیدی

کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل

سرشناسه	: سلطانی نژاد، احمد، ۱۳۴۵-
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی تحلیلی بحران سوریه؛ زمینه‌ها، بازیگران و چشم‌اندازها ۲۰۱۷-۲۰۱۱/ نویسنده‌گان احمد سلطانی نژاد، مصطفی نجفی، زینب زبیدی.
مشخصات نشر	: تهران: دانش‌نگار، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۲۴۰ ص: مصور، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۸-۱۲۳-۹
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیفا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۲۲۳.
موضوع	: سوریه - تاریخ - جنگ داخلی، ۲۰۱۱ م.
موضوع	: Syria—History—Civil war, 2011
موضوع	: سوریه - تاریخ - قرن ۲۱ م.
موضوع	: Syria—History—21st century
شناسه افزوده	: نجفی، مصطفی، ۱۳۶۹-
شناسه افزوده	: زبیدی، زینب، ۱۳۶۳-
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ۴س۸/۶ DS۹۸/۶
رده‌بندی دیویی	: ۹۵۶/۹۱۰۴۲
شماره کتاب‌شناسی ملی	: ۴۹۹۰۰۰

فرهیخته گرامی:

کپی کردن و یا تهیه فایل‌های pdf تمام و؛ قسمتی از کتاب تضییع آشکار حقوق مادی و معنوی ناشر و مولف است و انگیزه تألیف، ترجمه و کتاب‌های جدید را در کشور از بین می‌برد. خواهشمندیم در زمان خرید کتاب، از اصل ردن آن مطمئن شوید.

www.daneshnegar.com

بررسی تحلیلی بحران سوریه - زمینه‌ها، بازیگران و چشم‌اندازها (۲۰۱۱-۲۰۱۷)

تألیف: دکتر احمد سلطانی نژاد - مصطفی نجفی - زینب زبیدی

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۶

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

قیمت: ۲۴۰۰۰ تومان

چاپ و صحافی: نسیم

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۸-۱۲۳-۹

تهران، انقلاب، خیابان منیری‌جاوید (اردیبهشت)، نبش وحید نظری، شماره ۱۴۲ - تلفکس: ۶۶۴۰۰۲۲۰ - ۶۶۴۰۰۱۴۴

این اثر مشمول قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر، نشر یا پخش یا عرضه کند تحت پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

فهرست

پیشگفتار ۹

فصل ۱ چارچوب مفهومی: الگوهای نظم امنیتی منطقه‌ای ۱۳

۱-۱ مقدمه ۱۳

۲-۱ مفهوم امنیت ۱۴

۳-۱ مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای ۱۷

۴-۱ مؤلفه‌های اصلی در مجموعه امنیتی منطقه‌ای ۱۸

۱-۴-۱ مجاورت ۱۸

۲-۴-۱ الگوهای دوستی و دشمنی ۱۹

۳-۴-۱ وابستگی متقابل امنیتی ۱۹

۴-۴-۱ وجود حداقل دو بازیگر مؤثر ۲۰

۵-۱ مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ ۲۱

۶-۱ نظم‌های منطقه‌ای ۲۴

۷-۱ الگوهای نظم منطقه‌ای ۲۴

۱-۷-۱ الگوی موازنه قوا ۲۵

۲-۷-۱ الگوی کنسرت قدرت‌های بزرگ ۲۷

۳-۷-۱ الگوی امنیت دسته‌جمعی چندجانبه ۲۷

۸-۱ مجموعه امنیتی خاورمیانه ۲۸

۹-۱ الگوی نظم امنیتی خاورمیانه ۳۳

فصل ۲ ریشه‌های داخلی بحران سوریه ۳۷

۱-۲ مقدمه ۳۷

۲-۲ تاریخچه سیاسی سوریه ۳۸

۴۲	۳-۲ ریشه‌های داخلی شکل‌گیری بحران سوریه.....
۴۳	۱-۳-۲ شکاف‌های قومی-مذهبی.....
۵۲	۲-۳-۲ مشکلات اقتصادی.....
۶۰	۳-۳-۲ عوامل سیاسی-اجتماعی.....
۶۹	۴-۲ جمع‌بندی.....

فصل ۳ سنخ‌شناسی گروه‌های سیاسی-نظامی بحران سوریه..... ۷۱

۷۱	۱-۳ مقدمه.....
۷۳	۲-۳ عمده‌ترین گروه‌ها و جریان‌های مخالف.....
۷۳	۱-۲-۳ شورای ملی سوریه.....
۷۴	۲-۲-۳ ائتلاف ملی و ائتلاف سوریه.....
۷۵	۳-۲-۳ گروه‌ها و مخالفان سحر.....
۸۴	۳-۳ گروه‌های کُرد.....
۸۵	۱-۳-۳ احزاب موافق سقوط بشار اسد.....
۸۶	۲-۳-۳ احزاب مخالف سقوط بشار اسد.....
۸۹	۴-۳ نیروهای داخلی پشتیبان نظام سوریه.....
۸۹	۱-۴-۳ ارتش عربی سوریه.....
۸۹	۲-۴-۳ حزب‌الله.....
۹۲	۳-۴-۳ سپاه قدس.....

فصل ۴ نقش قدرت‌های منطقه‌ای در بحران سوریه..... ۹۳

۹۳	۱-۴ مقدمه.....
۹۴	۲-۴ قدرت‌های منطقه‌ای و بحران سوریه.....
۹۷	۳-۴ جمهوری اسلامی ایران.....
۹۷	۱-۳-۴ جمهوری اسلامی ایران و انقلاب‌های عربی.....
۹۸	۲-۳-۴ جمهوری اسلامی ایران و بحران سوریه.....
۱۰۴	۳-۳-۴ اقدامات عملیاتی ایران در بحران سوریه.....
۱۰۶	۴-۴ عربستان سعودی.....

۱-۴-۴	عربستان سعودی و انقلاب های عربی	۱۰۶
۲-۴-۴	عربستان سعودی و بحران سوریه	۱۰۷
۳-۴-۴	اقدامات عملیاتی عربستان سعودی در بحران سوریه	۱۱۱
۵-۴	ترکیه	۱۱۴
۱-۵-۴	ترکیه و انقلاب های عربی	۱۱۴
۲-۵-۴	ترکیه و بحران سوریه	۱۱۶
۳-۵-۴	اقدامات عملیاتی ترکیه در بحران سوریه	۱۲۱
۶-۴	رژیم اسرائیل	۱۲۲
۱-۶-۴	رژیم اسرائیل و انقلاب های عربی	۱۲۲
۲-۶-۴	رژیم اسرائیل و بحران سوریه	۱۲۴
۳-۶-۴	اقدامات عملیاتی اسرائیل در بحران سوریه	۱۳۲
۷-۴	تقابل و توازن الگوهای نظم جهانی، وهابی و اخوانی در بحران سوریه	۱۳۵
۱-۷-۴	تقابل الگوی شیعی و وهابی	۱۳۸
۲-۷-۴	تقابل الگوی شیعی - اخوانی	۱۳۹
۳-۷-۴	تقابل الگوی وهابی - اخوانی	۱۴۰
۸-۴	جمع بندی	۱۴۱

فصل ۵ قدرت های فرامنطقه ای و بحران سوریه

۱-۵	مقدمه	۱۴۳
۲-۵	قدرت های بزرگ و مداخله در بحران ها و مناقشات بین المللی	۱۴۴
۳-۵	قدرت های بین المللی و بحران های خاورمیانه	۱۴۶
۴-۵	قدرت های بزرگ و ترسیم مرزهای ملی در خاورمیانه	۱۴۷
۵-۵	رقابت قدرت های بزرگ در خاورمیانه و حمایت از یکی از طرفین در منازعات	۱۵۱
۱-۵-۵	اعلام موجودیت اسرائیل و جنگ ۱۹۴۸	۱۵۲
۲-۵-۵	بحران سوئز (۱۹۵۶)	۱۵۵
۳-۵-۵	جنگ ژوئن ۱۹۶۷	۱۵۹
۴-۵-۵	جنگ یوم کپور (۱۹۷۳)	۱۶۲
۶-۵	الگوی رفتاری قدرت های بزرگ در مدیریت بحران های خاورمیانه	۱۶۴

۱۶۶	۷-۵ ایالات متحده
۱۶۶	۱-۷-۵ سیاست خارجی ایالات متحده در خاورمیانه
۱۶۸	۲-۷-۵ ایالات متحده و انقلاب‌های عربی
۱۶۹	۳-۷-۵ ایالات متحده و بحران سوریه
۱۷۳	۴-۷-۵ اقدامات عملیاتی ایالات متحده در بحران سوریه
۱۷۵	۸-۵ روسیه
۱۷۵	۱-۸-۵ سیاست خارجی روسیه در خاورمیانه
۱۷۷	۲-۸-۵ روسیه و انقلاب‌های عربی
۱۷۸	۳-۸-۵ روسیه و بحران سوریه
۱۸۲	۴-۸-۵ اقدامات عملیاتی روسیه در بحران سوریه
۱۸۴	۹-۵ ایالات متحده و روسیه؛ تقابل ائتلاف‌ها
۱۸۶	۱-۹-۵ اهداف و ملاحظات ائتلاف ضد داعش به رهبری ایالات متحده
۱۸۶	۲-۹-۵ اهداف و ملاحظات ائتلاف به رهبری روسیه
۱۸۷	۱۰-۵ جمع‌بندی
۱۸۹	فصل ۶ نقش قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در تداوم بحران سوریه
۱۸۹	۱-۶ مقدمه
۱۸۹	۲-۶ سطح داخلی
۱۸۹	۱-۲-۶ فرقه‌ای بودن بحران
۱۹۲	۲-۲-۶ تداوم موازنه داخلی
۱۹۲	۳-۶ قدرت‌های خارجی بحران سوریه و تداوم بحران (منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای)
۱۹۳	۱-۳-۶ گزاره اصلی تداوم بحران؛ موازنه قدرت
۱۹۷	۲-۳-۶ گزاره‌های فرعی تداوم بحران
۲۰۵	۴-۶ برون‌داد ناکارآمدی
۲۰۶	۵-۶ جمع‌بندی
۲۰۷	فصل ۷ سناریوها و راهکارها
۲۰۷	۱-۷ مقدمه

۲۰۸.....	۲-۷ سناریوها.....
۲۰۸.....	۱-۲-۷ سناریوی نخست، جریان اسد- متمرکز.....
۲۰۹.....	۲-۲-۷ سناریوی دوم، جریان اسد- فدرالی.....
۲۱۰.....	۳-۲-۷ سناریوی سوم، جریان رقیب اسد- متمرکز.....
۲۱۱.....	۴-۲-۷ سناریوی چهارم، جریان رقیب اسد- فدرالی.....
۲۱۲.....	۳-۷ راهکارها.....
۲۱۵.....	۴-۷ جمع‌بندی.....

۲۱۷.....	سخن پایانی.....
۲۲۳.....	کتابنامه.....

پیشگفتار

از اواخر سال ۲۰۱۰، منطقه خاورمیانه شاهد تحولات و خیزش‌هایی در کشورهای عربی بود که به‌طور عمده، به‌دلیل حکومت‌های دیکتاتوری و استبدادی، اوضاع نامناسب اقتصادی و اجتماعی و دیگر مشکلات به‌وقوع پیوست. در برخی کشورها، نظام سیاسی تغییر یافت و در برخی شکلی دیگر از همان اوضاع نامناسب حاکم شد؛ در برخی همچنان خیزش و نزاع میان مردم و نظام‌های سیاسی جریان دارد و شرایط دشوار و پیچیده‌ای به‌وجود آورده است که به ناامنی در سطح منطقه و حتی در سطح بین‌المللی انجامیده است.

یکی از این کشورها، چهار تحول، سوریه بود که در ادامه تحولات تونس، مصر و لیبی با خیزش و قیام مردم همراه شد. اما، با ورود بازیگران بیرونی به میدان منازعه، جدال میان مردم و نظام سیاسی اسد شکلی دیگر به‌خود گرفت. از یک‌سو گروه‌های افراطی و تکفیری شکل گرفته در عراق یا سازمان‌یافته زیر دلو ائتلاف، رد سوریه شدند؛ و از سوی دیگر کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای هر یک در جستجوی رفع منوط خود وارد درگیری شدند و شاهد نوعی جنگ نیابتی در سوریه بودیم. اکنون بعد از دشت‌شش سال منازعه، شکل بحران پیچیده به‌خود گرفته است که راه‌حلی فوری را ایجاب می‌کند، چرا که در غیر این صورت ممکن است عرصه آن به سایر کشورها و مناطق گسترش یابد.

از طرفی، تا دلیل اصلی شکل‌گیری بحران مشخص نشود، نمی‌توان راه‌حل صحیحی برای آن یافت. در این خصوص، برخی بر آن‌اند که علت خیزش‌ها در سوریه، دلایل داخلی و شرایط نامناسب اقتصادی و اجتماعی، به‌ویژه سیاسی کشور بود که حزب بعث، به عنوان تنها حزب حاکم، همواره قدرت را در اختیار داشت و سایر احزاب سیاسی در حاشیه و انفعال قرار داشتند.

خاندان اسد، تنها نماینده اقلیت مردم سوریه، یعنی علوی‌ها، بودند و اکثر مردم از حقوق و آزادی‌های بدیهی خود در تعیین سرنوشت و نوع حاکمیت کشور نقش‌چندانی نداشتند. بنابراین، مردم برای کسب آزادی و حقوق سیاسی-اجتماعی خویش علیه دولت به‌پاخواستند. از سوی دیگر، عده‌ای معتقدند هر چند اوضاع سیاسی-اجتماعی و اقتصادی مردم کاستی‌های فراوانی داشت، دلیل شکل‌گیری قیام نبود و بازیگران خارجی بودند که مردم سوریه را به خیزش تشویق کردند.

در مورد میزان و نوع دخالت بازیگران خارجی نیز اختلاف نظر وجود دارد که آیا طراح اصلی قیام، بازیگران بین‌المللی، به‌ویژه ایالات متحده و غرب، یا کشورها و بازیگران منطقه بوده‌اند. با توجه به این مسئله، پذیرش هر یک از این فرضیات، سیاست و راهبرد منحصربه‌فردی را در برابر بحران لازم می‌دارد. بر این مبنا، هدف این کتاب بررسی دلایل و عوامل اساسی خیزش مردم سوریه و تبدیل آن به بحران داخلی و منطقه‌ای و حتی بین‌المللی است.

اهمیت پرداختن به این موضوع نیز از آن جهت است که در حقیقت سوریه موقعیت ژئواستراتژیکی ویژه‌ای دارد که هر گونه تغییر و تحولی در آن، سایر کشورهای منطقه و حتی کشورهای هم‌جوار، همراه طغیان‌های را تحت تأثیر قرار می‌دهد و باعث تقویت یا تضعیف، و محدود یا گسترده شدن عرصه بازیگری آن‌ها می‌شود. بر این مبنا، آینده جمهوری اسلامی ایران و محور مقاومت نیز به شدت تحت تأثیر تحولات سوریه خواهد بود و هر گونه تغییری به سود یا به ضرر آن‌ها ممکن است باشد. بر این اساس، باید با شناخت و مطالعه دقیق تحولات سوریه، به تعریف سیاست و استراتژی مناسب در برابر این تحولات، پرداخت تا بتوان جایگاه و قدرت کشور را در سطح منطقه و به دنبال آن در سطح فرماندهی‌های ارایش داد.

استدلال و فرضیه کتاب این است که تحولات داخلی و خارجی هر دو در وقوع بحران دخیل بوده است؛ به این صورت که عوامل داخلی نقش تحریک‌کننده و کاتالیزوری داشت و بعد از وقوع انقلاب‌ها در کشورهای عربی، حرکت مردم را برای قیام علیه حکومت سرعت بخشید. در ادامه، عوامل خارجی و بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی به این وضعیت دامن زدند و شرایط پیچیده شد تا اینکه وضعیتی مانند جنگ نیابتی پدید آمد و اکنون شاهد بازیگران گوناگون‌ایم.

بر این مبنا و برای بررسی استدلال ارائه‌شده، از چارچوب مفهومی «نظام‌های منطقه‌ای» بهره خواهیم گرفت، چرا که در این چارچوب مفهومی علاوه بر نقش قدرت‌های منطقه‌ای و ترتیبات امنیتی درون منطقه‌ای، نقش قدرت‌های مداخله‌گر نیز در نظر گرفته می‌شود. در حقیقت، از آنجا که حضور و نقش قدرت‌های منطقه در بحران سوریه با حمایت و مداخله قدرت‌های بین‌المللی تقویت و تداوم یافته است، این چارچوب به ما کمک می‌کند که علاوه بر بررسی نوع نقش قدرت‌های منطقه - به‌ویژه ایران، عربستان سعودی، ترکیه و اسرائیل - در بحران و نظم‌هایی که در تلاش برای اعمال آن‌اند، به تبیین و تحلیل شیوه مداخله و رقابت قدرت‌های بین‌المللی - به ویژه ایالات متحده، غرب و روسیه - در این حوزه پردازیم.

سوریه از همان زمان استقلال یافتن، به دلیل آثار به جامانده از استعمار، با مشکلات اقتصادی بسیاری مواجه بود. در ادامه نیز کودتاهای متعدد به امنیتی شدن کشور و روی کار آمدن حکومتی شبه نظامی انجامید و حزب بعث تنها حزب حاکم شد. جنگ با اسرائیل و اشغال بلندی های جولان نیز مشکلات اقتصادی و سیاسی جدیدی شد. پس از روی کار آمدن بشار اسد نیز با وجود بهبود اوضاع و پیشرفت به سمت شکست وضعیت انزواء مشکلات همچنان وجود داشت و سوریه تقریباً به غیر از ایران، متحد چندانی نداشت. پس از وقوع انقلاب ها، کشورهایمانند عربستان و متحدانش و ترکیه شرایط را برای مداخله در امور سوریه که با آن اختلافات ماهوی داشتند مناسب دیدند. بنابراین مردم سوریه را به قیام علیه نظام حاکم دعوت و تشویق کردند.

به تدریج و گسترش خیزش ها، گروه هایی مانند دولت اسلامی و دیگران وارد عرصه شدند و معارضان و مخالفان نظام سیاسی سوریه مورد حمایت دولت های عربستان، ترکیه و غرب قرار گرفتند. در مقابل، ایران و روسیه هم وارد درگیری ها به سود نیروهای دولتی شدند و اوضاع پیچیده شد، به گونه ای که در حال حاضر راه حلی برای پایان یافتن این بحران در آینده نزدیک تقریباً قابل تصور نیست و نیازمند تلاش مان است.

برای بررسی دقیق این مسئله، سازمان من کتاب، به این صورت خواهد بود که در فصل ۱ به تعریف و تبیین چارچوب مفهومی و الگوهای نظام منطقه ای خواهیم پرداخت تا گزاره های مورد بررسی آشکار شود. سپس، در فصل ۲، به شناخت دقیق تر عوامل داخلی شکل گیری بحران سوریه می پردازیم که در سه عامل شکاف های قومی - اجتماعی، مشکلات اقتصادی و شکست در اصلاحات سیاسی دسته بندی می شود. تبیین معارضان و مخالفان، تغییر با نظام سوریه فصل ۳ را به خود اختصاص خواهد داد. در فصل ۴، نقش و نوع مداخله بازیگران منطقه ای، جمهوری اسلامی ایران، عربستان سعودی، جمهوری ترکیه و رژیم اسرائیل، و الگوهای مورد نظر آنها برای ایجاد نظم منطقه ای مورد مذاقه قرار خواهد گرفت. سپس در فصل ۵، به نقش بازیگران فرامنطقه ای، به ویژه ایالات متحده و روسیه، و رقابت آنها در بحران سوریه خواهیم پرداخت. در فصل ۶، نقش بازیگران منطقه ای و فرامنطقه ای در تطویل و تداوم بحران سوریه تجزیه و تحلیل می شود تا به تحلیل و تبیین صحیح تری از شرایط و اوضاع این کشور دست یابیم و گامی در جهت تدوین سیاستی درست در قبال این بحران برداریم. فصل ۷ را نیز با ارائه سناریوهای ممکن برای آینده این بحران و ذکر چند راهکار به پایان خواهیم رساند. و در نهایت، سخن پایانی کتاب به جمع بندی و نتیجه گیری مباحث کتاب اختصاص دارد.